

Oksana Yaremenko

*Candidate of Economic Sciences (Ph.D.),
Docent, Associate Professor
of the Department of International Economic Relations
Khmelnyskyi National University*

THE ROLE OF DIPLOMACY IN ENSURING THE INTERNATIONAL SECURITY OF THE COUNTRY: THE ECONOMIC ASPECT

Summary

The essence of international security as a component of Ukraine's national security is considered. The methodological principles of ensuring international security, the system of international security are determined, the internal topology of the country's international security is investigated, and approaches to the influence of diplomatic support on the country's security are analyzed. It has been established that diplomacy is a method of interaction between states that tries to achieve their national interests. At the same time, it has been proven that diplomacy is the method by which the connection between the formation of national interests is carried out and their protection is ensured (international security of the country). It was determined that depending on the situation in which the country found itself, emphasis is placed on one or another force in ensuring the country's international security on the world stage.

The dynamics of individual foreign economic indicators of Ukraine during 2020-2022 have been analyzed. Economic diplomacy is entrusted with tasks aimed at ensuring Ukraine's international economic security. Studying the experience of developed countries, it is noted that in most of them the principle of "security through development" is doctrinal: the close relationship and interdependence of the tasks of ensuring international national security and sustainable socio-economic development of the country.

Вступ

Зростання інтересу до проблем міжнародної безпеки обумовлене не лише виникненням як регіональних, так і глобальних викликів, але й необхідністю нового наповнення концепту міжнародної безпеки, інструментів та механізмів її забезпечення у зв'язку із деструктивними змінами світового порядку. Особливістю сучасного міжнародного середовища є зростання динамічності і суперечливості, посиленням дії фактора вепонізації (від англ. weaponization – акта використання чогось

як зброї у сфері міжнародних відносин). У цій системі координат дедалі частіше політичні, економічні, фінансові, енергетичні, інвестиційні, інформаційні, людські, міграційні та інші ресурси можуть бути перетворені на зброю (як інструмент впливу, торгу, погроз, шантажу, війни, тероризму) [13, с. 43].

Над проблемами міжнародної безпеки працювали як вітчизняні так і закордонні науковці, аналітики, дипломати, практики у сфері міжнародних відносин (роботи Г. Моргентау (міжнародні відносини представляють собою арену гострого протиборства держав), Г. Кіссінджера (кожна держава має свої інтереси, які треба враховувати. І балансування цих інтересів, взаємний контакт між цими державами, певний діалог і є осердям дипломатії), Ф. Фукуями (побудова сильної держави – одна із найбільш важливих проблем світового співтовариства, адже слабкість та руйнування держав слугує джерелом найбільш серйозних світових проблем: від бідності до СНІДу, наркотиків та тероризму; сильна держава – це держава, яка здатна ефективно втілювати в життя власні політичні стратегії, дотримуючись певного політичного курсу та діючи строго в рамках законів), Зб. Бжезінського (тільки лідерство може зробити світ стабільнішим і безпечнішим; роль країни (США) – в лідерстві, ґрунтованому на згоді цивілізованих народів щодо головних засад співіснування у мінливому й небезпечному світі). Проте, ситуація, яка складається у сучасному світовому середовищі вимагає перегляду / вдосконалення методології дослідження концепту міжнародної безпеки, інструментів її забезпечення. Про те, дослідження методологічних засад забезпечення міжнародної безпеки, аналіз підходів впливу дипломатичного забезпечення на безпеку країни потребує подальшого дослідження, особливо за сучасних умов.

Розділ 1. Міжнародна система: теоретичні аспекти

Міжнародна система є складною ієрархічною системою, яка має ознаки останньої та складається із суб'єктів міжнародних відносин (акторів), що взаємодіють між собою на основі діалектичних методів. Актори міжнародних відносин, незалежно від типу, беруть участь у формуванні та функціонуванні міжнародної системи загалом та її складових елементів. Використання структурно-функціонального методу, як способу системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, де кожний елемент структури має певне функціональне призначення, у вивченні категорії національної безпеки та міжнародної безпеки зокрема, спрямований на розкриття взаємозв'язку елементів системи та їх взаємну детермінованість. Структурна побудова міжнародної системи характеризується за трьома рівнями: на першому – система розглядається як єдине ціле, на другому –

як об'єднання її складових підсистем, акторів і відповідних взаємовідносин між ними, на третьому – як об'єднання акторів міжнародних відносин. Створення й функціонування системи міжнародної безпеки є функцією політичної системи окремої держави, що забезпечує власне існування та подолання негативних впливів, яких зазнає політична система. Також система міжнародної безпеки, згідно із системною теорією, є інтегральним показником політичних систем держав, котрі входять до досліджуваної системи в цілому. Саме це дає змогу розглядати систему міжнародної безпеки як цілісну [24]. Враховуючи зазначене, та зважаючи на те, що базисом відносин між державами є національні інтереси кожної з них (тобто культурно-історична, соціально-економічна, геополітична потреба громадян суспільства), які, у свою чергу є основою формування політичних цілей, що досягаються в політичному процесі для того, щоб створити такі міжнародні політичні відносини, які б являли собою сукупність зв'язків і взаємодій між суб'єктами щодо інтересів і способів їхнього захисту [27], а отже на міжнародному рівні реалізуються засобами дипломатії та забезпечують міжнародну безпеку країни.

Динаміка інтернаціоналізації контактів і структурних зрушень у світовому господарстві обумовлює переформатування економічних складових національних інтересів. Це відбувається у певному геопросторі, де співіснують різні *варіації типів відносин між країнами*, серед яких (рис. 1):

Типологія відносин між акторами в сучасних умовах		
Партнерські	Конфронтаційні	Домінантні
країни практикують взаємність дій у сфері зовнішньої політики, дипломатії, економічної, фінансової, технічної допомоги; солідарність дій в економічній дипломатії; мотивовані до покращання рівня міжнародної безпеки на основі модернізації національних економік	країни демонструють політичне протистояння, застосовують демарш, агресивну дипломатію, військове суперництво, тероризм; спричиняють територіальні, водні, енергетичні, екологічні конфлікти; розвивають практику підтримання «противника свого противника»	одна з країн управляє, впливає чи контролює іншу через економічну залежність; сильніша держава бере на себе функції захисту слабшої, паралельно використовуючи по-різному її природноресурсний, енергетичний, людський та інший потенціал.

Рис. 1. Різновиди типів відносин між групами учасників у міжнародних відносинах

Джерело: побудовано на основі [13]

Як показує практика, полімеризованість взаємовідносин у світовому просторі може мати ознаки не одного із наведених типів, але й їх комбінації (як явні так і приховані). Це зумовлює посилення ролі дипломатії, яка здатна враховувати різні типи та комбінації взаємодій між країнами.

Досліджуючи внутрішню топологію міжнародної безпеки країни (з використанням методів синтезу та аналізу), яка має надскладну ієрархічну структуру, в основі якої знаходяться відстоювання інтересів головного актора цієї системи – країни, як суб'єкта міжнародних відносин – саме останні є каріоном (ядром) цієї системи, її незмінною частиною. Каріон формується із врахуванням значної кількості факторів, що спитаються на національні особливості, позицію країни на світовому ринку та інше. Складність різноспрямованих чинників, що діють у глобальному міжнародному середовищі обумовлює виокремлення також варіативної (змінної) частини, яка визначає можливі зміни у структурі безпеки, що є наслідком збуджуючих впливів середовища. Внаслідок стрімких змін, що відбуваються в характері сучасного безпекового середовища, існує потреба реконцептуалізації та подальшого уточнення типів новітніх загроз. Відповідно, крім розподілу на «традиційні» та «нетрадиційні», сучасні безпекові загрози ще характеризують як «жорсткі» (hard security threats) та «м'які» (soft security threats). Власне «м'які» і «жорсткі» загрози корелюють з розрізненням двох типів безпеки – відповідно «жорсткої» (hard security) і «м'якої» (soft security). «Жорстка» безпека включає воєнні та оборонні аспекти національної безпеки держави, натомість «м'яка» безпека зосереджується на потенційних політичних, соціальних та економічних викликах національній безпеці [6.] Іншими словами, «м'яка» безпека включає до себе практично все, крім суто оборонних питань [1]. Фактично йдеться про визначення загроз за ступенем і масштабом їхніх наслідків, а також за засобами, які при цьому використовуються, та чинниками, які в них задіяні. Між «жорсткими» і «м'якими» загрозами немає чіткої межі [11]. Крім того важливо, що їхня дія в багатьох випадках має ефект взаємного підсилення. Найважливіше, що «м'які» загрози за певних умов здатні легко перетворюватися на «жорсткі», а деякі загрози здатні належати до обох типів одночасно.

Міжнародна фрагментація спільнот, економічна рецесія, політична трансформація, соціально-економічна напруга – все це відбувається через ускладнені (завуальовані, приховані) форми глобальних взаємодій, суперництва, конкуренції, партнерства, націоналізму, експансіонізму, протекціонізму, популізму. Своєю чергою як реакція на ці процеси оновлюються функції дипломатії: представницькі, організаційні,

інформаційні, аналітичні, комунікативні, стимулюючі, превентивні, безпекові та ін. Задля стратегування економічної дипломатії змінюється й сам конструкт переговорів, інституційної і мережевої співпраці, механізмів захисту національних інтересів на світових ринках [13 с. 45].

В юридичній енциклопедії під поняттям «дипломатія» (від грец. аркуш, документ, складений удвоє) розуміється: офіційна діяльність по здійсненню програми зовнішньої політики держави щодо захисту її прав та інтересів за кордоном. Реалізується урядовими відомствами (міністерством закордонних справ, іноді головою уряду та керівником держави). Дипломатія – складова зовнішньої політики, міжнародної діяльності держави. Зовнішня політика визначає цілі та завдання дипломатії. Дипломатія активно використовує політичні форми зносин між державами в поєднанні з економічними, правовими, культурними, науковими та іншими формами відносин. Сенс і призначення дипломатії полягає у виборі засобів і методів, необхідних для досягнення зовнішньополітичних цілей держави. Вона покликана забезпечити розвиток міжнародних відносин у бажаному для країни руслі (збереження суспільного та державного устрою, цілісності кордонів, утвердження міжнародного авторитету держави тощо); переносно – мистецтво досягати своєї мети методами, властивими дипломатові [31].

У контексті міжнародних відносин дипломатія – це метод, за допомогою якого держави взаємодіють та намагаються досягти своїх національних інтересів [9]. Мистецтво дипломатії – виконувати найскладніші завдання, захищати національні інтереси України в усіх куточках світу. Не просто «дружити проти», а будувати проактивне партнерство, яке посилює і Україну, і наших друзів. [31, с. 6]. За допомогою переговорів дипломатія намагається досягти певних цілей. Сучасні реалії – це не конституційна норма прямої дії, а низка складних різнобічних політичних сил та інтересів, і сприймати їх потрібно в поліфонічному, нерідко суперечливому розвитку. Однак, безперечно, на вістрі цього сучасного геополітичного перформансу стоїть Україна. Саме вона є тим рушієм, що форматує нині підвалини нового світового порядку першої половини XXI століття [31, с. 19].

2. Роль вітчизняної дипломатії у забезпечення міжнародної економічної безпеки

Міжнародні контакти України із зарубіжними державами охоплюють увесь спектр міждержавних відносин. Відповідно до основних завдань дипломатії можна виокремити такі її функції: 1) представництво – ця функція означає, що дипломатична місія не представляє ані главу держави, ані уряд, але державу як суб'єкт міжнародного права;

2) переговори – функція, що гарантує розгляд проблеми зіткнення спільних інтересів держав задля вирішення цієї проблеми; 3) інформація – функція інформаційного спостереження, забезпечує відправлення отриманих законним шляхом даних щодо внутрішнього життя та настроїв населення щодо міжнародної політики країни проживання; 4) дипломатичний захист – функція, що дозволяє дипломатичній місії пропонувати дипломатичний захист громадянам, які тимчасово перебувають або проживають у країні перебування цієї місії від можливих порушень їхніх прав або інтересів; 5) міжнародне співробітництво – центральна функція, що сприяє дружнім відносинам і співпраці між державою, що направляє дипломатичну місію та державою, що її приймає; 6) консульські функції [15].

Пріоритетами дипломатичних представництв під час воєнного стану є: діяльність у напрямі нових можливостей для постачання необхідної зброї, створення дипломатичного супроводу, питання ленд-лізу; економічна допомога у відбудові післявоєнної держави; формування, консолідація політичної підтримки у світі [23, с. 15].

Держави, як центральні актори у міжнародних політичних відносинах, діють виключно у власних інтересах і прагнуть отримати владу для самозбереження. Аби досягти бажаного, вони будують стратегічні відносини між собою, створюють союзи. Вразливість держав, спільні інтереси та усвідомлення переваг торгівлі спонукають їх брати участь у дипломатії [4].

Отже, захищеність національних інтересів, інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства є предметом безпеки на міжнародному рівні.

Варто зазначити, що вперше поняття «міжнародна безпека» було закріплено у Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики або так званому пакті Бріана-Келлога, прийнятому 27 серпня 1928 р. Під цим концептом розумівся інститут запобігання воєн і профілактики їх зародження. Сьогодні вищевказаний термін широко вживається у Статуті Організації Об'єднаних Націй; резолюціях Генеральної Асамблеї ООН і Ради Безпеки ООН; рішеннях Міжнародного Суда ООН; документах, прийнятих міжнародними організаціями; в укладених між державами-учасниками ООН угодах, правових документах, прийнятих на національному рівні; доктрині міжнародного права тощо.

Однак при досить частому використанні, загальновизнаного визначення міжнародної безпеки ні у міжнародних документах, ні у доктрині міжнародного права не існує. Міжнародно-правові акти акцентують увагу на головній меті міжнародної безпеки – її забезпеченні і закликають держави не здійснювати таких дій, які становлять загрозу,

у тому числі і військового характеру, для мирного існування іншої держави. Конфлікти між державами пропонується вирішувати мирними способами, закріпленими у ст. 33 Статуту ООН.

При цьому легальна дефініція терміна «міжнародна безпека» у цих документах відсутня. У *Dictionnaire Diplomatique*, який видає Міжнародна дипломатична академія в Парижі, написано: «Ідея міжнародної безпеки виражає притаманне кожному народу, кожній державі прагнення бути застрахованим на випадок агресії і базується на володінні державою гарантіями того, що вона не буде атакована, а у разі нападу, що отримає негайну та ефективну допомогу зі сторони інших держав».

Згідно з польським словником термінів з питань національної безпеки міжнародна безпека – це відсутність об'єктивно існуючих загроз і суб'єктивних побоювань, а також погоджене прагнення та діяльність міжнародної спільноти щодо охорони окреслених державних і недержавних (суспільних) цінностей за допомогою норм, інститутів і інструментів, що забезпечують мирне врегулювання спорів і створення економічних, суспільних екологічних передумов динамічної стабільності та попередження загроз.

І. Судак, К. Коцюрuba [30] зазначають, що міжнародна безпека базується на міжнародних відносинах, які можна визначити як системну сукупність політичних, економічних, соціальних, дипломатичних, правових, воєнних і гуманітарних зв'язків та взаємин між основними суб'єктами світової спільноти (народами, державами, громадськими силами, рухами й організаціями).

О. Зверев, М. Прихненко [21] відмічають, що міжнародна безпека заснована на дотриманні всіма суб'єктами міжнародних відносин загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права, і виключає дозвіл розбіжностей і спірних питань з використанням сили або загрози застосування сили. На їх погляд, міжнародна безпека являє собою певний стан міжнародних відносин, при якому підтримання миру і безпеки є найважливішою метою.

З погляду Я. Тимківа [31], міжнародна безпека є взаємозалежністю держав у питаннях безпеки, яка зумовлює необхідність міжнародної співпраці. Суть міжнародної безпеки охоплює норми, механізми й умови, які дають суб'єктам міжнародних відносин відчуття безпеки і можливість гармонійного розвитку без тиску ззовні.

На думку В. Шамраєвої [33], найбільш прийнятним і відповідним реаліям міжнародного політичного процесу при дослідженні міжнародних відносин є визначення міжнародної безпеки як системи міжнародних відносин, яка базована на дотриманні всіма державами (та/або іншими міжнародними акторами) загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (та взятих на себе міжнародних зобов'язань),

що виключає вирішення спірних питань та розбіжностей за допомогою сили чи погрози її застосування.

Зважаючи на зазначене, можна вважати, що дипломатія є тим методом, за допомогою якого здійснюється зв'язок між формуванням національних інтересів та забезпечується їх захист (міжнародна безпека країни).

Проте міжнародна безпека не обмежується лише захистом власне інтересів країни. Це є лише однією із підвалин існування країни на світовій арені. За даними спеціалізованого рейтингу «The Soft Power 30» лондонського агентства «Portland» визначено привабливість і впливовість держав у світі, що також є, на нашу думку, складовими базису забезпечення міжнародної безпеки. Зазначений рейтинг складається із двох частин, які включають об'єктивні показники (70%) та оцінки експертів (30%). Перша частина включає 6 субіндексів – бізнесклімат, культура, інформатизація, державне управління, участь у міжнародних справах і освіта – це ті чинники, які можна безпосередньо виміряти [10].

Враховуючи глобалізованість теперішніх світових відносин, а також дотримання сучасними провідними науковцями підходу двох типів безпеки – «жорсткої» (hard security) і «м'якої» (soft security) – та їх поєднання у сучасній концепції «розумної сили» (smart power), яка передбачає здатність поєднувати «жорстку» і «м'яку» силу в успішну зовнішньополітичну стратегію і відповідає дефініції «розумна влада» [8].

Залежно від ситуації у якій опинилась країна відбувається акцентування на тій або іншій силі при забезпеченні міжнародної безпеки країни на світовій арені.

Сучасна вітчизняна дипломатія трансформується від переважання активно-агресивного над класичним видом, що обумовлене необхідністю відстоювання не лише економічних інтересів, загострення міжнародної конкуренції, але й посиленням військової агресії, воєнними діями, порушенням зобов'язань країн-гарантів, неспроможністю світових організацій виконувати покладені на них функції. Ключовою темою конференції послів України «Війна і нові горизонти у світі» у 2022 р. є протидія повномасштабній агресії Росії проти України і була присвячена нагальним питанням: мобілізації міжнародних зусиль на підтримку, посилення стійкості та обороноздатності України; координації дій дипломатичної служби та сектору безпеки та оборони; активізації парламентської дипломатії; використання інструментів економічної дипломатії з метою залучення різнопланової допомоги, подолання наслідків війни та відбудови України [25].

З метою упередження політичної напруги між країнами, економічні зв'язки мають бути у динамічній фазі та стимулювати диверсифікацію напрямів дипломатії [2].

Економічна дипломатія повинна бути зосереджена на переформатуванні зовнішньоторговельних відносин та відновленні національних економік відповідно до змін у глобальному управлінні та появи нових гравців, як мають різні інтереси та мотивацію [5].

Дослідниками економічної дипломатії пропонується матриця впливу економічної дипломатії, яка дозволяє визначити стратегічні пріоритети та скоротити ті сфери, які не є конкурентоспроможними [3].

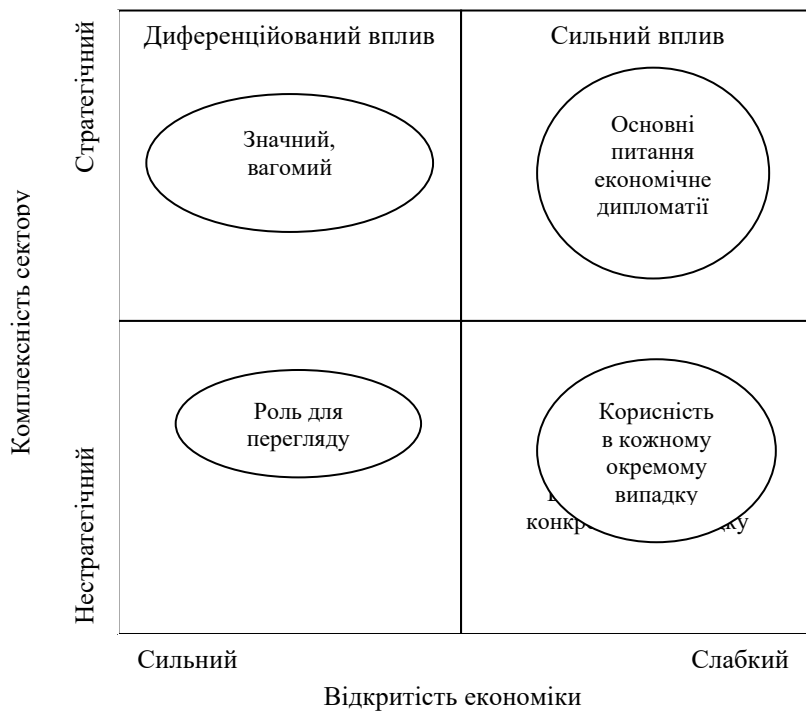

Рис. 2. Матриця впливу економічної дипломатії

Джерело: побудовано на основі [22]

Глобалізація зумовила як розширення горизонтів співпраці між країнами, так і утворення епіцентрів проблемного характеру.

Зважаючи на військові дії, що є причиною фундаментальних проблем в Україні, як внутрішньо економічних, так і зовнішньоекономічних про що свідчать офіційні дані міністерства економіки України [18]. За підсумками 2020–2022 рр. спостерігається значне падіння загального товарообігу України, від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі (рис. 3). Динаміка експортної діяльності країни є негативною через логістичні проблеми та інфраструктурні руйнування, уповільнення дії «зернового коридору» та його постійне блокування, значної шкоди завдано металургійній галузі. Усе це є лише частиною причин того, що країна втрачає експорт.

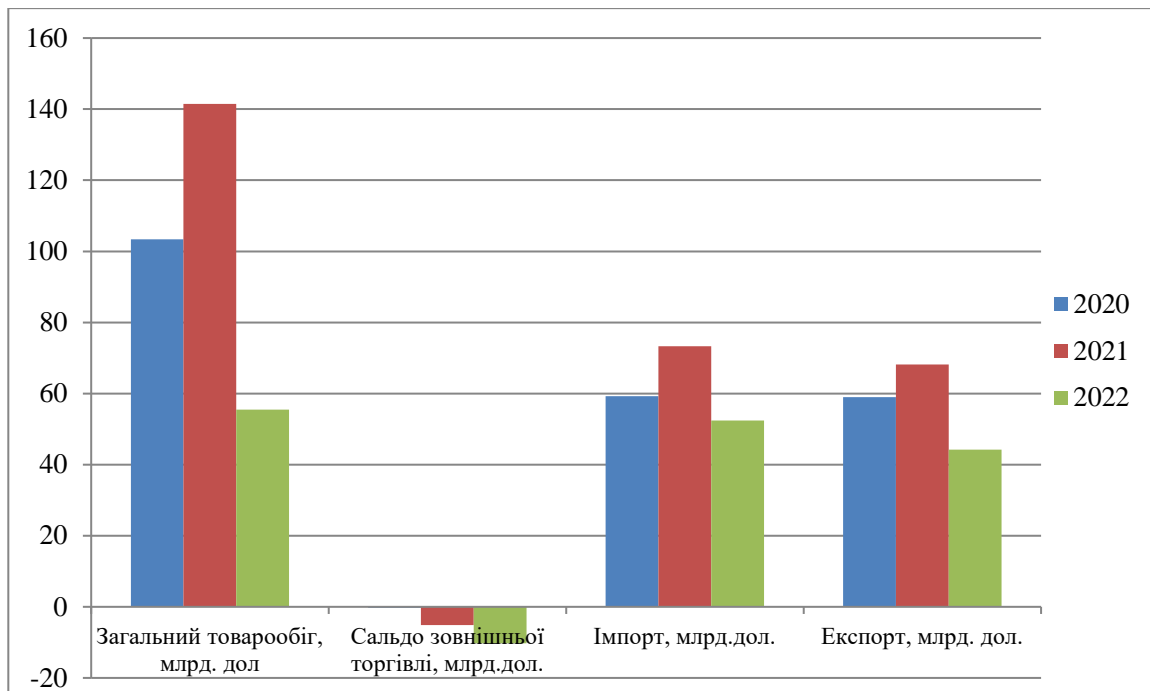

Рис. 3. Динаміка зовнішньоекономічних показників України 2020–2022 рр., млрд. дол.

Найбільше Україна експортувала зернові культури, жири та олії, електричні машини, чорні метали, але і ці показники падають. Вагому роль у підтримці експорту зіграло рішення ЄС скасувати всі мита, квоти та збори з українського експорту на європейський ринок. Це сприяло нарощуванню експорту української сільськогосподарської продукції до країн ЄС, насамперед зернових культур. Проте, на початку 2023 р. внутрішній ринок країн Центральної та Східної Європи виявився неготовим до цього. Як наслідок, це призвело до односторонньої заборони деякими країнами-членами ЄС імпорту українського зерна й інших видів сільськогосподарської продукції. Окрім вказаних причин, зменшення продажу олії впав тому, що одним із її найбільших покупців була Індія, а зараз через порушені ланцюги постачань експорт до цієї країни ускладнений. Чорними металами Україна торгує менше через те, що частина металургійних підприємств опинилась на окупованій території, а інша через бойові дії не має можливості нормально працювати.

Головною причиною зростання імпорту нафтопродуктів, зброї, засобів наземного транспорту (крім залізничного), електричних машин, палива мінеральні пояснюється насамперед наслідками негативного впливу на виробництво товарів для внутрішнього ринку України масштабних бойових дій.

Провідними партнерами України з експорту товарів у 2021–2023 рр. були Польща (14,6%), Китай (9,8%), Румунія (9,7%), Туреччина (8,2%) та Німеччина (4,7%). Провідними партнерами України з імпорту товарів були країни ЄС (51,4%), Китай (13,6%), США (5,9%) та Туреччина (5,6%). Загалом експорт до ЄС зріс на 4% порівняно з тим, яким був до війни. Хоча реалізовувати товари у ЄС стає складніше через позицію східних країн ЄС. Найменший обсяг експорту зерна виявився до арабських країн. Загалом, за даними Державної митної служби України [26], реалізація українських товарів упала через війну на 25%, а за перший квартал 2023 року склав 25,8 млрд дол., що на 7% менше, ніж за аналогічний період 2022 року.

Відтак, наразі нагальною потребою залишається налагодження нових логістичних шляхів для експорту уже наявної продукції, а реструктуризація товарної структури експорту зі збільшенням частки продукції з високою доданою вартістю стає першочерговим завданням для післявоєнного відновлення. Крім того, в умовах розірвання логістичних ланцюгів та обмеження імпорту російських і білоруських товарів, стратегічного значення для розвитку економіки України набуватиме створення переробних підприємств максимально близько до кордону з ЄС, що сприятиме формуванню ланцюгів доданої вартості у рамках ПВЗВТ Україна-ЄС, залученню інвестицій на створення та модернізацію виробничих потужностей, підвищення енергоефективності, екологічності та диверсифікації економіки [31, с. 32].

Таким чином, на дипломатію, зокрема економічну дипломатію, покладено завдання, спрямовані на забезпечення міжнародної економічної безпеки України, а саме: захисту торговельно-економічних інтересів за кордоном дипломатичними методами; аналізу економічного становища у світі, зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав (Закон України «Про дипломатичну службу») [20]; сприяння: експорту продукції українського походження; залученню інвестицій в Україну; науково-технічному співробітництву України з державою перебування або міжнародною організацією у сферах інновацій, трансферу технологій, інтелектуальної власності («Положення про закордонні дипломатичні установи України») [27]; утвердження України у світі як сильної та авторитетної європейської держави, здатної забезпечити сприятливі зовнішні умови для розвитку свого потенціалу, економіки; просування українського експорту й залучення іноземних інвестицій, захисту прав та інтересів громадян України за кордоном, утвердження позитивного іміджу України у світі (Указ Президента України «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України») [28].

3. Світовий досвід та можливості його застосування в Україні щодо формування концепції національної безпеки

Основою зміцнення економіки України в умовах глобалізації є реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки. Вивчаючи досвід розвинених країн, можемо зазначити, що у більшості з них (табл. 1) доктринальним принципом є «безпека через розвиток», тобто тісного взаємозв'язку та взаємозалежності завдань забезпечення міжнародної національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку країни.

Цей принцип сьогодні лежить в основі політики у сфері забезпечення національної безпеки багатьох держав світу (США, Швейцарії, Туреччини), що дозволяє визначати цілі сталого розвитку та досягати їх реалізації в сучасних умовах викликів, загроз, небезпек міжнародній та національній безпеці. Дослідження глобалізаційних факторів вказує на значну трансформацію міжнародних відносин, в тому числі середовища міжнародної безпеки, яке має безпосередній вплив на формування та забезпечення національної безпеки в сучасних умовах. Це варто враховувати при формуванні та реалізації державної політики при забезпеченні національної безпеки як фундаментальних факторів зміцнення економічної безпеки економіки України в умовах глобалізаційних процесів та зростання ролі на пост воєнному етапі розвитку.

Таблиця 1

Концепції національної безпеки окремих країн світу

Країна	Основа концепції безпеки країни	Доктринальний принцип безпеки	Джерело
1	2	3	4
США	Стратегія національної безпеки США (СНБ-2010), (СНБ-2017) Концепції «м'якої сили» (Soft power) та «розумної сили» (Smart power). До національних інтересів включено сприяння американському процвітання, а завдання, окрім підтримки внутрішнього виробничого сектора, надійної оборонно-промислової бази та стійких ланцюжків постачання, були доповнені широким комплексом пріоритетів у галузі економіки, включаючи модернізацію американської економіки, технологічне лідерство та захист інтелектуальної власності, відновлення американської економічної могутності та довіри до економічної моделі США.	Системний принцип «безпека через розвиток», де набір цілей і завдань не зводиться до однієї лише військової складової, а розглядаються екологічні, соціальні та інші проблеми.	[7]

1	2	3	4
Велика Британія	<p>Концепція національної безпеки Великобританії національними інтересами, як нації (внутрішній аспект – це фізична безпека, незалежність та територіальна цілісність, економічний добробут, збереження почуття єдності нації, а також інтереси громадських груп та організацій, індивідуальні інтереси), та як члена світового співтовариства (зовнішній аспект), тісно взаємопов'язані, оскільки мають міжнародний вимір, тобто спрямовані зовні. економічні інтереси переважають геополітичні інтереси, і концепції забезпечення національної безпеки виходять насамперед не від загроз, а від інтересів країни. Як основні проблеми (виклики) безпеки держави розглядаються порядок усередині країни (надання допомоги цивільній владі у підтримці правових норм у метрополії та на заморських територіях), реалізація системи заходів щодо зниження ймовірності зовнішньої агресії проти території Великобританії та забезпечення національних інтересів, а також запобігання можливим проблемам через підтримку та участь у міжнародних організаціях, що сприяють зміцненню міжнародної безпеки, та умови вільних та відкритих торгових відносин.</p>	<p>Забезпечення та захист національних інтересів виступають основними «стратегічними завданнями», для вирішення яких задіяний відповідний арсенал силових (Hard Power) та несилових (Soft Power) методів</p>	[14]
Польща	<p>Стратегія національної безпеки Польщі враховує геополітичні зміни в Європі. основною метою політики національної безпеки є захист суверенітету та територіальної цілісності держави, а також відстоювання та просування польських національних інтересів на міжнародній арені.</p>	<p>З метою протидії зазначеним загрозам національній безпеці (залежно від їх характеру та масштабів) застосовує випереджувальну стратегію</p>	[19]

1	2	3	4
	<p>Національні інтереси у сфері національної безпеки: захист незалежності, територіальної цілісності, суверенітету і забезпечення безпеки держави та громадян, формування міжнародного порядку, заснованого на солідарній співпраці та повазі до міжнародного права, що гарантує безпечний розвиток Польщі, зміцнення національної ідентичності та захист національної спадщини, забезпечення умов для стійкого та збалансованого соціально-економічного розвитку, а також захисту природного середовища.</p> <p>2019 р. «Концепція організації та функціонування військ оборони кіберпростору», на основі якої у 2022 р. створено Війська оборони кіберпростору (WOC), призначення яких – проведення повного спектру дій у кіберпросторі: оборонних, розвідувальних та активних наступальних дій</p>	<p>(здійснення комплексу превентивних заходів щодо запобігання конфліктам), антикризову стратегію (локалізація та ліквідація кризових ситуацій багатонаціональними військовими контингентами) та військових операціях ОЗС НАТО відповідно до статті 5 Вашингтонського договору)</p>	
Ізраїль	<p>Концепція національної безпеки Ізраїлю: поняття «національна безпека» – фізичне виживання єврейського населення у ворожому арабському оточенні за вкрай несприятливих географічних умов. Найвищими інтересами у сфері безпеки є збереження суверенітету, захист найважливіших активів, забезпечення безпеки громадян.</p> <p>Основними принципами забезпечення безпеки: участь всього народу в обороні країни (озброєний народ), опора на власні сили у війні та пошук сильного зовнішнього заступництва у мирний час, швидкість досягнення військових результатів та якісна перевага.</p> <p>Основними методами забезпечення безпеки є переконливе стримування, надійна оборона та регіональні союзи та обмеження озброєнь.</p>	<p>стратегічна доктрина Ізраїлю в галузі забезпечення національної безпеки орієнтована на переважно військові методи захисту національних інтересів країни</p>	[17]

Групою дослідників Вашингтонського інституту близькосхідної політики (*The Washington Institute for Near East Policy*), очолюваним з колишнім начальником Генерального штабу Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) генерал-лейтенантом Г. Айзенкотом розроблено Рекомендації

щодо стратегії національної безпеки [16], у яких узагальнено багаторічний досвід в цій сфері. Ними, зокрема, визначено, що для формування заходів щодо забезпечення національної безпеки необхідно насамперед оцінити безпекове середовище, визначити основні джерела проблем, національні цінності та інтереси, які потребують захисту, визначити основні шляхи зміцнення національної безпеки та способи реагування на загрози (воєнні, політичні, соціальні, економічні, тощо).

Співробітництво України та ЄС особливо в економічній сфері вважається найважливішим фактором, який здатен позначатися на стані вітчизняної системи міжнародних відносин. Водночас, тісна співпраця з державами-членами ЄС дає можливість формувати репутацію нашої держави на міжнародній арені. Беручи до уваги сучасні наслідки воєнних дій на території України можна зробити висновок про те, що в перспективі подальший розвиток співробітництва України та ЄС значно залежатиме від відновлення зруйнованої вітчизняної інфраструктури, зокрема відновлення державного експортного потенціалу та доступності морів. В даному напрямі ЄС прийняв досить важливе рішення створити «Платформу відбудови України» та фонд «RebuildUkraine». Варто зазначити, що даний фонд буде достатньо інтегрованим до загального бюджету ЄС, що дасть змогу йому виступати в ролі головного засобу для відновлення нашої економіки. Діяльність фонду «RebuildUkraine» буде пов'язана із наданням різного роду позик та грантів, а процес його фінансового управління опиратиметься на інвестиції та реформи. Водночас, робота даного фонду ґрунтуватиметься на практиці фонду відновлення і стійкості ЄС, який на сьогодні знає яким чином можна протидіяти кризовим явищам у різних державах-членах ЄС [12].

Висновки

Досліджуючи дефініцію міжнародної безпеки країни, дозволяє зазначити, що значний вплив на її забезпечення відіграють взаємовідносини між акторами на світовій арені. Окрім того, міжнародна безпека окремої країни засновується на національних інтересах та забезпечує їх захист. Проте міжнародна безпека не обмежується лише захистом власне інтересів країни. Це є лише однією із підвалин існування країни на світовій арені, важливим для цього є впливовість держав у світі, її суб'єктність. Варто відзначити, що ніколи Україна не була на стільки суб'єктною на світовій арені, ніколи до неї не прислухались як зараз. Аналізуючи досвід розвинених країн щодо питань їх безпеки, слід зазначити, що їх доктринальним принципом є «безпека через розвиток», який передбачає тісний взаємозв'язок забезпечення міжнародної національної безпеки та стійкого соціально-економічного розвитку. Отже, можемо зазначити, що базисом міжнародної безпеки є національні

інтереси, на захисті яких знаходяться дипломатичні служби країни, завданням яких є посилення ролі власної держави на світовій арені, посилення її ролі, що стає можливим у разі власних соціально-економічних здобутків. Україна має шанс стати значним світовим суб'єктом, яким варто скористатись та попри складні воєнні, економічні, соціальні фактори, та відстоювати своє місце у світі.

Список використаних джерел:

1. Becher K. (2005), "Soft security" with Russia after 11 September, The International Institute for Strategic Studies <http://www.iiss.org/publications/russia-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-1/soft-securitywithrussia-after-11-september>
2. Bokhan A., Zalizniuk V. Economic diplomacy in new projections of activation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 No. 4. P. 19–25.
3. Bouzidi Abdeldjellil, Hardy Antoine. La diplomatie économique: une priorité politique pour le prochain quinquennat? 2017. URL: <https://tnova.fr/economie-social/finances-macro-economie/la-diplomatie-economique-une-priorite-politique-pour-le-prochain-quinquennat/>
4. Diplomacy. Zeepedia. https://www.zeepedia.com/read.php?diplomacy_how_diplomacy_functions_traditional_versus_modern_diplomacy_international_relations_ir&b=100&c=10
5. Kateb Alexandre. La diplomatie économique des nouvelles puissances. January 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/206730391_La_diplomatie_economique_des_nouvelles_puissances
6. George C. Marshal European Centre for Security Studies, Managing the Challenges of Soft Security Threats in the 21st Century Report of the Conference April 7-9. 2003, p. 6.
7. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
8. Nye J. Smart Power /11/29/2007 06:43 pm ET Updated May 25, 2011. URL: https://www.huffpost.com/entry/smart-power_b_74725.
9. The Functions of Diplomacy. (2011). [online]. URL: <https://www.e-ir.info/2011/07/20/the-functionsof-diplomacy>
10. The Soft Power 30: A global ranking of soft power. Way of access: http://softpower30.portland-communications.com/pdfs/the_soft_power_30.pdf.
11. Uğur Ziyal. Re-conceptualization of soft security and Turkey's civilian contributions to international security. *Turkish policy Quaterly*. Summer, 2004. <http://www.turkishpolicy.com/category/86/2004-2>
12. Бойченко О.К. Співробітництво України та ЄС в економічній сфері в умовах воєнного стану. Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12–13 квітня 2023 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. 264 с. http://195.20.96.242:5028/khkdxmlui/bitstream/handle/123456789/2426/%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=102
13. Бохан А. Геопросторова стратегізація економічної дипломатії. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 3. С. 42–52.

14. Велика Британія оновлює законодавство у сфері національної безпеки. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/velyka-brytaniyaonovlyuye-zakonodavstvo-u-sferi-natsionalnoyi>

15. Воротнікова К. Дипломатія і розвідка. Взаємозв'язок зовнішньополітичної діяльності держави і діяльності її розвідувальних служб. URL: <https://bintel.org.ua/nukma/diplomatija-i-rozvidka/>

16. Доповідь «Рекомендації зі стратегії національної безпеки Ізраїлю» (Guidelines for Israel's National Security Strategy) опубліковано 2019 р. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/guidelines-israels-...>

17. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>

18. Експорт товарів у 2022 році зменшився на 35%, а імпорт – на 19,6%, – попередні дані уряду. URL: <https://finbalance.com.ua/news/uryad-ekспорт-tovariv-u-2022-rotsi-zmenschivsy-na-35-a-import---na-196>

19. Євроатлантична інтеграція. Що таке НАТО? URL: <http://hust.osv.org.ua/evroatlantichna-integraciya-11-00-02-01-07-2019>

20. Стратегія національної безпеки республіки Польща <https://opk.com.ua/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8-%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF/>

21. Закон України «Про дипломатичну службу» (№ 2449-VIII від 07.06.18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>

22. Зверев О., Прихненко М. Загальна характеристика сучасної системи міжнародної безпеки. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. 13. Т. 2. Вінниця : ДонНУ, 2021. С. 27–32.

23. Іващук І., Запухляк В., Іващук О. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2022. Випуск 3–4. С. 44–57. URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/551/5977>

24. Історія дипломатії : навч.-метод. посіб. / За ред. О.В. Бігняка. Одеса : Гельветика, 2021. 116 с.

25. Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 / О.В. Коломієць; наук. консультант В. М. Бебик; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2015. 36 с.

26. Конференція послів України 2022: Війна і нові горизонти у світі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferentsiia-posliv-ukrainy-2022-viina-i-novihoryzonty-u-sviti>

27. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року | Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023 року | Національний інститут стратегічних досліджень (niss.gov.ua)

28. Про Положення про закордонні дипломатичні установи України: Указ Президента України від 15.03.21 № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>

29. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України: Указ Президента України від 26.08.21 № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0054525-21#Text>
30. Синюра-Ростун Н. Євроінтеграційний розвиток України: сучасний зріз в умовах військового стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. Том 76. № 3. С. 30–41.
31. Судак І.І., Коцюруба К.О. Еволюція без пекових орієнтирів євроатлантичної спільноти в нових геополітичних умовах. *Проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 3. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59147/26-Sudak.pdf?sequence=1>
32. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. 224 с
33. Україна дипломатична. URL: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/diplomatic_ukraine_2022_comp.pdf – с. 8
34. Шамраєва В. М. Основні теоретичні підходи до дослідження еволюції концепту міжнародна безпека. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер.: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. 2018. Вип. 8. С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2018-8-09>
35. Шевченко І.Д. Дипломатія. Юридична енциклопедія : В 6 т. Т. 5 : П–С / Редкол : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 189–190, 189–190.

References:

1. Becher K. (2005), “Soft security” with Russia after 11 September, The International Institute for Strategic Studies. URL: <http://www.iiss.org/publications/russia-regional-perspectives-journal/volume-1---issue-1/soft-securitywithrussia-after-11-september>
2. Bokhan A., Zalizniuk V. (2022) Economic diplomacy in new projections of activation. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8. No. 4. Rr. 19–25.
3. Bouzidi Abdeldjellil, Hardy Antoine. La diplomatie économique : une priorité politique pour le prochain quinquennat? 2017. URL: <https://tnova.fr/economie-social/finances-macro-economie/la-diplomatie-economique-une-priorite-politique-pour-le-prochain-quinquennat/>
4. Diplomacy. Zeepedia. https://www.zeepedia.com/read.php?diplomacy_how_diplomacy_functions_traditional_versus_modern_diplomacy_international_relations_ir&b=100&c=10
5. Kateb Alexandre. La diplomatie économique des nouvelles puissances. January 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/206730391_La_diplomatie_economique_des_nouvelles_puissances
6. Moustakis F. (2003) Soft Security Threats in the New Europe.
7. George C. Marshal European Centre for Security Studies, Managing the Challenges of Soft Security Threats in the 21st Century Report of the Conference April 7–9. 2003, p. 6
8. National Security Strategy of the United States of America. – December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-20170905.pdf>.
9. Nye J. Smart Power /11/29/2007 06:43 pm ET Updated May 25, 2011. URL: https://www.huffpost.com/entry/smart-power_b_74725
10. The Functions of Diplomacy. (2011). URL: <https://www.e-ir.info/2011/07/20/the-functions-of-diplomacy>
11. The Soft Power 30: A global ranking of soft power. URL: http://softpower30.portland-communications.com/pdfs/the_soft_power_30.pdf

12. Uğur Ziyal. Re-conceptualization of soft security and Turkey's civilian contributions to international security. Turkish policy Quaterly. Summer, 2004. URL: <http://www.turkishpolicy.com/category/86/2004-2>

13. Boichenko O.K. (2023) Spivrobotnytstvo Ukrainy ta YeS v ekonomichnii sferi v umovakh voiennoho stanu [Cooperation between Ukraine and the EU in the economic sphere in the conditions of martial law]. Yevrointehratsiini protsesy v Ukraini: istorychni, kulturni, polityko-pravovi ta psykhologichni aspekty : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 12–13 kvitnia 2023 r., m. Kyiv. – Lviv – Torun : Liha-Pres. 264 p. URL: http://195.20.96.242:5028/khkdkak-xmlui/bitstream/handle/123456789/2426/%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=102

14. Bokhan A. (2023) Heoprostorova stratehizatsiia ekonomichnoi dyplomatii [Geospatial strategization of economic diplomacy]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*. № 3. P. 42–52.

15. Velyka Brytaniia onovliuie zakonodavstvo u sferi natsionalnoi bezpeky [Great Britain is updating legislation in the field of national security]. Hatsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/velyka-brytaniyaonovlyuye-zakonodavstvo-u-sferi-natsionalnoyi>

16. Vorotnikova K. Dyplomatiia i rozvidka. Vzaiemozviazok zovnishnopolitychnoi diialnosti derzhavy i diialnosti yii rozviduvalnykh sluzhb [Diplomacy and intelligence. The relationship between the foreign policy activities of the state and the activities of its intelligence services]. URL: <https://bintel.org.ua/nukma/diplomatija-i-rozvidka/>

17. Dopovid «Rekomendatsii zi stratehii natsionalnoi bezpeky Izrailiu» [Guidelines for Israel's National Security Strategy]. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/guidelines-israels-....>

18. Dosvid Izrailiu shchodo formuvannia stratehii natsionalnoi bezpeky [Israel's experience in forming a national security strategy]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalna-bezpeka/dosvid-izrayilyu-shchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi>

19. Eksport tovariv u 2022 rotsi zmenshyvsia na 35%, a import – na 19,6%, – poperedni dani uriadu [Export of goods in 2022 decreased by 35%, and import – by 19.6% – preliminary government data]. URL: <https://finbalance.com.ua/news/uryad-eksport-tovariv-u-2022-rotsi-zmenshivsya-na-35-a-import---na-196>

19. Yevroatlantychna intehratsiia. Shcho take NATO? [Euro-Atlantic integration. What is NATO?]. URL: <http://hust.osv.org.ua/evroatlantichna-integraciya-11-00-02-01-07-2019/>

20. Stratehiia natsionalnoi bezpeky respubliky Polshcha [National security strategy of the Republic of Poland]. URL: <https://opk.com.ua/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF/>

21. Zakon Ukrainy «Pro dyplomatychnu sluzhbu» [Law of Ukraine "On Diplomatic Service"] (№ 2449-VIII vid 07.06.18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>

22. Zvieriev O., Prykhnenko M. (2021) Zahalna kharakterystyka suchasnoi systemy mizhnarodnoi bezpeky [General characteristics of the modern system of international security]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. Vyp. 13. T. 2. Vinnytsia: DonNU. P. 27–32.

23. Ivashchuk I., Zapukhliak V., Ivashchuk O. (2022) Ekonomichna dyplomatiia yak determinanta ekonomichnoho prohresu ta stratehichniy priorytet rozvytku krain [Economic diplomacy as a determinant of economic progress and a strategic priority for the development of countries]. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii*. Vypusk 3–4. P. 44–57 URL: <http://ibo.wunu.edu.ua/index.php/ibo/article/view/551/5977>
24. Istoriiia dyplomatii [History of diplomacy]: navch.-metod. posib. / Za red. O.V. Bihniaka. Odesa : Helvetyka, 2021. 116 p.
25. Kolomiiets O.V. (2015) Osoblyvosti systemy mizhnarodnoi bezpeky v umovakh hlobalizatsii [Peculiarities of the international security system in the conditions of globalization]: avtoref. dys. ... d-ra polit. nauk : 23.00.04 / O.V. Kolomiiets; nauk. konsultant V. M. Bebyk; Nats. un.-t "Odeska yurydychna akademiia". Odesa, 36 p.
26. Konferentsiia posliv Ukrainy 2022: Viina i novi horyzonty u sviti [Conference of ambassadors of Ukraine 2022: War and new horizons in the world]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/konferentsiia-posliv-ukrainy-2022-viina-i-novihoryzonty-u-sviti>
27. Pidsumky zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy u I kvartali 2023 roku [Results of foreign trade in goods of Ukraine in the 1st quarter of 2023] Pidsumky zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy u I kvartali 2023 roku | Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (niss.gov.ua)
28. Pro Polozhennia pro zakordonni dyplomatychni ustanovy Ukrainy [About the Regulations on Foreign Diplomatic Institutions of Ukraine]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.03.21 № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>
29. Pro Stratehiu zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy [About the Strategy of Ukraine's Foreign Policy Activity]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.08.21 № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0054525-21#Text>
30. Syniura-Rostun N. (2022) Yevrointehratsiinyi rozvytok Ukrainy: suchasnyi zriz v umovakh viiskovoho stanu [European integration development of Ukraine: a modern section in the conditions of martial law]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. Tom 76. № 3. P. 30–41.
31. Sudak I.I., Kotsiuruba K.O. (2011) Evoliutsiia bez pekovykh oriientyriv yevroatlantlychnoi spilnoty v novykh heopolitychnykh umovakh [The evolution of the Euro-Atlantic community without concrete landmarks in new geopolitical conditions]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vyp. 3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59147/26-Sudak.pdf?sequence=1>
32. Tymkiv Ya. (2011) Teoriia i praktyka suchasnoi yevropeiskoi polityky bezpeky: pryklad Polshchi. [Theory and practice of modern European security policy: the example of Poland]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 224 p.
33. Ukraina dyplomatychna. [Ukraine is diplomatic]. URL: http://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/diplomatic_ukraine_2022_comp.pdf
34. Shamraieva V.M. (2018) Osnovni teoretychni pidkhody do doslidzhennia evoliutsii kontseptu mizhnarodna bezpeka [The main theoretical approaches to the study of the evolution of the concept of international security]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Ser.: Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm*. Vyp. 8. P. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2018-8-09>
35. Shevchenko I.D. (2003) Dyplomatiia. Yurydychna entsyklopediia [Diplomacy. Legal encyclopedia]: V 6 t. T. 5 : P–S / Redkol : Yu.S. Shemshuchenko (hol. redkol.) ta in. Kyiv : Ukr. entsykl. P. 189–190, 189–190.